

ШВИДУН Людмила – доктор філософії, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5450-9043>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAE-5398-2022>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.14>

Бібліографічний опис статті: Швидун, Л. (2024). Щодо національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах війни. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 18(50), 104–110, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.14>

ЩОДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити сучасні погляди на питання національно-патріотичного виховання здобувачів насамперед, початкової освіти, а також пошуку більш дієвих форм і методів реалізації національно-патріотичного виховання у контексті сучасної російсько-української війни, яка внесла суттєві корективи у виховний процес у цілому та національно-патріотичне виховання, зокрема. Визначено, що трагіко-героїчні події новітньої української історії стрімко змінили ситуацію у площині національно-патріотичного виховання. Акцентовано увагу, що виховання у рамках освітнього процесу має носити системний, комплексний, дієвий, а не формальний характер, працювати на випередження, враховувати вікові особливості та індивідуальні характеристики дітей, спиратися на сучасні реалії життя українського соціуму, корелювати з громадянським, моральним та іншими видами виховання. Показано, що з погляду педагогічних умов національно-патріотичного виховання молодших школярів важливим компонентом, як і будь-якого освітнього процесу, є мета. З'ясовано, що в понятті «національно виховання» твірною основою виступило поняття «нація», показано різницю між поняттями «національне» та «патріотичне». Сконцентровано увагу на формах і методах, які можна використовувати в роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Досліджено, що сприятиме покращенню виховної роботи залучення до планування, організації та виконання виховних проєктів, інших заходів батьків дітей, представників громадськості, волонтерів, звернення педагога до народної педагогіки, звичаїв, обрядів, мистецтва, літератури тощо з використанням широких можливостей інформаційно-цифрових технологій. Автором наголошено, що національно-патріотичне виховання здобувачів початкової освіти буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься систематично, але поступово, цілеспрямовано, продумано, але добровільно, не нав'язливо. На думку автора, окремого дослідження потребує питання ролі особистості вчителя у вихованні дітей молодшого шкільного віку, формування національної ідентичності педагога. Зауважено, що для дітей початкових класів авторитет учителя є беззаперечним, більшим за авторитет батьків. Тому вчитель початкових класів має власними вчинками, своєю поведінкою, усім стилем життя, а не лише під час освітнього процесу, виховувати любов до рідного краю, рідної мови, культури, історії, України, почуття гордості та поваги.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, Нова українська школа, молодші школярі, освіта, освітній процес, війна.

SHVYDUN Liudmyla – Doctor of Philosophy, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education, Department of Preschool and Primary Education, Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education” Dnipropetrovsk Regional Council», Volodymyr Antonovych str., 70, Dnipro, 49006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7286-8103>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAE-5398-2022>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.14>

To cite this article: Shvydun, L. (2024). Shchodo natsional'no-patriotychnoho vykhovannya molodshykh shkolyariv v umovakh viyny [Concerning the national-patriotic upbringing of younger schoolchildren in the conditions of war]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 18(50), 104–110, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.14>

CONCERNING THE NATIONAL-PATRIOTIC UPBRINGING OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE CONDITIONS OF WAR

Summary. *The article attempts to reveal modern views on the issue of national-patriotic education of students, first of all, primary education, as well as the search for more effective forms and methods of implementing national-patriotic education in the context of the modern Russian-Ukrainian war, which made significant adjustments to the educational process as a whole and national and patriotic education, in particular. It was determined that the tragic-heroic events of recent Ukrainian history rapidly changed the situation in the area of national-patriotic education. It was emphasized that education within the framework of the educational process should be systematic, complex, effective, and not formal in nature, work in advance, take into account the age characteristics and individual characteristics of children, be based on the modern realities of the life of Ukrainian society, correlate with civic, moral and other types education. It is shown that, from the point of view of pedagogical conditions of national-patriotic education of younger schoolchildren, an important component, like any educational process, is the goal. It was found that in the concept of «national education» the concept of «nation» was the creative basis, the difference between the concepts of «national» and «patriotic» is shown. Attention is focused on the forms and methods that can be used in working with children of primary school age. It has been studied that the involvement of parents, members of the public, volunteers in the planning, organization and execution of educational projects, other activities, the teacher's appeal to folk pedagogy, customs, rituals, art, literature, etc., using the wide possibilities of information and digital technologies, will contribute to the improvement of educational work. The author emphasizes that the national-patriotic education of students of primary education will be effective if it is carried out systematically, but gradually, purposefully, thoughtfully, but voluntarily, not intrusively. According to the author, the question of the role of the teacher's personality in the education of children of primary school age, the formation of the teacher's national identity requires a separate study. It is noted that for elementary school children, the authority of the teacher is undeniable, greater than the authority of the parents. Therefore, a primary school teacher must, through his own actions, his behavior, his whole lifestyle, and not only during the educational process, cultivate love for his native land, native language, culture, history, Ukraine, a sense of pride and respect.*

Key words: national-patriotic education, New Ukrainian school, younger schoolchildren, education, educational process, war.

Вступ. Питання національно-патріотичного виховання не нова тема. Однак останніми роками вона посилюється, актуалізується, набирає нового реального наповнення та змісту, знаходиться у центрі уваги українського суспільства, хоча зовсім недавно термін «національний» як і термін «українська нація» не використовувався, його боялися, а патріотичне виховання розглядалося «винятково в етнонародному або неорадянському вимірі» (Наказ МОН України, 2022).

Затребуваність національно-патріотичного виховання можна пояснити, по-перше, глобалізаційними та глокалізаційними процесами, що динамічно відбуваються як у світі, так і в Україні, європоцентричністю українського соціуму,

а також реаліями російсько-української війни. Трагіко-героїчні події новітньої української історії стрімко змінили ситуацію у площині національно-патріотичного виховання, «виникла нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активна участь у громадсько-політичному житті країни;
- верховенство права, повага до прав людини;

– готовності до природоохоронної діяльності;

– толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;

– готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України» (Наказ МОН України, 2022).

Не остання роль у цьому питанні належить освіті та вчителю. Тому проблема національно-патріотичного виховання є одним із пріоритетних завдань закладів освіти.

Аналіз останніх досліджень. Провівши аналіз наукових праць філософсько-педагогічного спрямування з проблем національно-патріотичного виховання, вивчення нормативних документів та довідкової літератури, нами з'ясовано, що дане явище відноситься до категорії питань, які знаходяться на перехресті різних наукових дисциплін: філософії, педагогіки, психології, політології, філології, мистецтва, історії тощо. Зокрема, «... як не дивно, однією з таких дисциплін є археологія, яка дає нам багатий матеріал щодо розуміння органічної сили патріотизму народу як нації. Знищення пам'яток архітектури, які передавали органічність ходу історії, були матеріальним виявом сили народу з давніх часів. Треба було це знищити з пам'яті народу, щоб нащадки не знали й легше було їх перемогти» (Лучанінова, 2022, с. 65).

Питання національно-патріотичного виховання були в центрі уваги філософів, освітян та громадських діячів, зокрема: Г. Ващенко, М. Драгоманова, І. Огієнка, О. Потебні, С. Русової, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка та інших. Теоретико-педагогічні умови патріотичного виховання школярів сформовано в роботах В. Сухомлинського, О. Вишневецького, питання змісту, принципів патріотичного виховання учнівської молоді досліджено Г. Ващенком.

Серед сучасних вітчизняних дослідників питань національно-патріотичного виховання варто відзначити праці І. Бега, І. Зязюна, В. Івашковського, В. Кременя, Н. Ничкало. Педагогічні аспекти формування, розвитку національно-патріотичного виховання досліджували В. Кульчицький, К. Левківський, О. Лучанінова, Л. Медвідь, Ю. Руденко, В. Скуратівський, К. Чорна, В. Шинкаренко та інші науковці.

Особливої уваги заслуговують погляди С. Русової щодо дошкільного національного

виховання, «українського дитячого садка», у якому для дитини «все мусить бути рідним», «... мусить лунати її рідне слово, рідна музика і поезія» (Русова, 1997, с. 39).

Вивчення феномену національно-патріотичного виховання учнів початкових класів займалися Н. Васильківська, О. Дешко, Л. Дубровська, О. Савченко, О. Сухомлинська, О. Сидоренко та інші.

Питання національно-патріотичного виховання є одним із ключових у низці нормативно-правових документів, зокрема, у Законі України «Про освіту», Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Державному стандарті початкової освіти, Концепції «Нова українська школа», Концепції національно-патріотичного виховання, у рамках якої розроблено заходи щодо її реалізації до 2025 року, виокремлено основні складові національно-патріотичного виховання: громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання.

Мета статті. Досліджуючи численну наукову, методичну літературу, аналізуючи нормативно-правову базу з даного питання, на перший погляд, здається, що феномен національно-патріотичного виховання достатньо вивчений науковцями та розроблений у правовій площині. Однак, більш ґрунтовний та детальний аналіз цього явища показує, що в науковому світі немає виробленого спільного погляду на співвідношення понять «національне» й «патріотичне», що приводить до відсутності чіткого трактування поняття «національно-патріотичне виховання», концентрації уваги лише на патріотичному аспекті виховання. Тому мета статті полягає в розкритті сучасних поглядів на питання національно-патріотичного виховання молодших школярів та пошуку більш дієвих форм і методів реалізації національно-патріотичного виховання здобувачів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. Нова українська школа в поняття «освіта», «освітній процес» вкладає розуміння понять «навчання» та «виховання», йде мова про необхідність наскрізного виховання, який має відбуватися в нерозривній єдності з процесом навчання, зокрема, при вивченні різних навчальних дисциплін, на різних етапах уроку, а також у позашкільній, позакласній та позаурочній роботі у співпраці з батьками, громадськими організаціями тощо. Процес виховання у рамках

освітнього процесу має носити системний, комплексний, дієвий, а не формальний характер, працювати на випередження, враховувати вікові особливості та індивідуальні характеристики дітей, спиратися на сучасні реалії життя українського соціуму. Це стосується й національно-патріотичного виховання, яке корелює з громадянським, моральним та іншими видами виховання.

З погляду педагогічних умов національно-патріотичного виховання дітей початкових класів системоутворюючим компонентом, як і будь-якого освітнього процесу, є мета.

Концепція національно-патріотичного виховання чітко визначає, що глобальною «метою ... є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» (Наказ МОН України, 2022).

Державний стандарт початкової освіти зазначає, що метою початкової освіти молодшого школяра є «утвердження людської гідності шляхом виховання чесності, відваги, наполегливості, доброти, здатності до співчуття і співпереживання, справедливості, поваги до прав людини (зокрема, права на життя, здоров'я, власність, свободу слова тощо); плекання любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави; формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу» (Державний стандарт початкової освіти, 2019).

Тому розглянемо детальніше поняття «національно-патріотичне виховання». Для цього звернемося до поняття «нація», оскільки воно виступило твірною основою поняття «національне виховання» та поняття «патріотизм».

«Нація – спільнота людей, об'єднана певною назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей» (Галушко, 2010).

Педагогічний словник трактує поняття «патріотизм» як «... любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити її інтересам, іти на самопожертву. Патріотизм виявляється

в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму у дітей розпочинається з виховання у них любові до рідної мови, культури народу та його традицій, поваги до сімейних реліквій, пов'язаних із трудовими і бойовими сторонами життя предків, близьких родичів, земляків» (Ярмаченко, 2001, с. 134).

Ми суголосні з дослідницею О. Стьопіною, яка поняття «патріотизм» розглядає через «інтегральну цінність та духовно-моральну якість особистості, що виражається в почутті любові до Батьківщини та відчутті духовного зв'язку з нею, моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, вільному етнічному та національному самовизначенні, свідомому збереженні та примноженні національних духовних і матеріальних цінностей» (Стьопіна, 2007, с. 12). На думку дослідниці О. Лучанінової, «силу патріотизму треба шукати в широкому контексті багатьох дисциплін, включаючи культурні та соціальні умови, враховувати середовище, в якому він виник» (Лучанінова, 2022, с. 65).

Дослідник П. Ігнатенко зазначає, що різниця між цими поняттями в тому, що «об'єктом національних почуттів є власний етнос, незалежно від його розселення, а в патріотичних почуттях віддзеркалюється прихильність до рідної землі, території, місця народження, Батьківщини» (Ігнатенко, 1997, с. 44).

Важко не погодитися з С. Русовою, що «... національне виховання закладає, так би мовити, ґрунт для відродження душі народу, тоді як патріотичне виховання спрямоване на формування цілісної громадянської позиції – як почуття належності до країни, українського народу, гордості за державу, відповідальності за її долю. Тож специфіка національно-патріотичного виховання, говорячи загалом, полягає в нерозривному та гармонійному поєднанні цих двох аспектів» (Русова, 2021, с. 8).

Національно-патріотичне виховання розпочинається ще з раннього віку в сім'ї дитини, продовжується в закладі дошкільної освіти, школі, які мають великі можливості для його здійснення. Варто звернути увагу, що саме «... молодший шкільний вік є особливим періодом в онтогенезі, у набутті досвіду соціальної поведінки, почуттєвої, морально-етичної та естетичної сфери як основи для подальшого формування високої національної самосвідомості, активної громадянської позиції, готовності до захисту національних інтересів, незалежності

й цілісності України, утвердження національного суверенітету держави» (Безлюдна, 2022, с. 81). Уже з першого класу вчитель починає формувати, розвивати в дитини любов і повагу до членів своєї сім'ї, до своєї країни як великої родини, знайомить із подіями як далекого минулого, так і сучасними звитягами народу, його героями, вчить поважати їх, формує вміння розрізняти добро й зло тощо.

Сучасна російсько-українська війна внесла суттєві корективи у виховний процес у цілому та національно-патріотичне виховання, зокрема. «У період воєнного стану надзвичайно важливо дбати про становлення національної ідентичності українських школярів, ідеалів свободи й рівності, усвідомлення цінності людської гідності молодого покоління; повагу та любов до української мови; медіаосвіту та інформаційну безпеку учнів; залучати дітей до різноманітних проєктів, посиленої волонтерської роботи, флешмобів та акцій на підтримку ЗСУ; фізкультурно-оздоровчих, здоров'язбережувальних та спортивних заходів, що сприяють національно-патріотичному вихованню; участі молодших школярів у дитячих організаціях та таборах військово-патріотичного спрямування» (Безлюдна, 2022, с. 82). Воно позбавляється, насамперед, формального підходу, стає більш дієвим та цілеспрямованим, дає усвідомлення власної приналежності до української нації, мотивує до патріотичних учинків і дій.

Тому виникла нагальна необхідність пошуку нових, ефективних форм і методів реалізації національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах війни, які б сприяли становленню людини-патріота, людини-громадянина. Це одне з ключових завдань сучасної школи та педагогічної науки. Про це, зокрема, йдеться в Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти України до 2025 року. В документі докладно прописані заходи для:

– «удосконалення нормативно-правової бази щодо національно-патріотичного виховання (зокрема, розроблення законопроекту «Про національно-патріотичне виховання»);

– створення соціально-педагогічних умов для реалізації національно-патріотичного виховання;

– зміни змісту й форми національно-патріотичного виховання;

– організації інформаційно-просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання;

– розвитку військово-патріотичного виховання» (Наказ МОН України, 2019).

Перш, ніж зупинитися на формах і методах, які можна використовувати в роботі з дітьми молодшого шкільного віку, варто звернути увагу, що національно-патріотичне виховання молодших школярів буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься систематично, але поступово, цілеспрямовано, продумано, але добровільно, не нав'язливо.

«Важливо відновити давні українські військово-патріотичні ігри та розваги, що сприяють національно-патріотичному вихованню, виробленню у дітей українського світогляду, українського спектра цінностей, здатності приймати виклики і розв'язувати їх» (Безлюдна, 2022, с. 81).

Сприятиме покращенню виховної роботи залучення до планування, організації та виконання виховних проєктів, інших заходів батьків дітей, представників громадськості, волонтерів, звернення педагога до народної педагогіки, звичаїв, обрядів, мистецтва, літератури тощо з використанням широких можливостей інформаційно-цифрових технологій. «Результативність національно-патріотичного виховання значною мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми, методи і засоби освітнього процесу мотивують молодших школярів до розвитку самоорганізації, самоуправління, самовиховання» (Безлюдна, 2022, с. 81).

Окремого дослідження потребує питання ролі особистості вчителя у вихованні дітей молодшого шкільного віку, формування його національної ідентичності. Психологи зауважують, що для дітей цієї вікової категорії авторитет учителя є беззаперечним, більшим за авторитет батьків. Тому вчитель початкових класів має власними вчинками, своєю поведінкою, усім стилем життя, а не лише під час освітнього процесу, виховувати любов до рідного краю, рідної мови, культури, історії, України, почуття гордості та поваги.

«Результатом національно-патріотичного виховання молодших школярів є національно-патріотична вихованість, яку трактуємо як інтегративну властивість, яка характеризується рівнем сформованості патріотичних знань, якостей, почуттів, широким словниковим запасом національно-патріотичного змісту, що є виявом національної свідомості особистості» (Безлюдна, 2022, с. 79).

Висновки. Здійснивши аналіз наукових та нормативно-правових джерел із питань національно-патріотичного виховання молодших

школярів в умовах війни, ми прийшли до висновків.

Питання національно-патріотичного виховання особливо гостро постало в період російсько-української війни, воно набрало нового звучання та змісту. Національно-патріотичне виховання молодших школярів буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься систематично, поступово, цілеспрямовано, продумано,

комплексно, добровільно, ненав'язливо. Воно має бути покладено в основу всього освітнього процесу, наскрізно проходити через усі навчальні дисципліни, позакласну та позашкільну роботу, стати стилем життя держави, соціуму, людини.

Стаття не висвітлює повністю всі аспекти проблеми. Тому питання потребує подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2022. Вип. 2 (8). С. 76–83.
2. Галушко К. Ю. Нація. *Енциклопедія історії України*: Т. 7. Київ : Наукова думка, 2010. 728 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia> (дата звернення: 13.01.2024).
3. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12> (дата звернення: 13.03.2024).
4. Ігнатенко П. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. Київ : Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с.
5. Лучанинова О. П. Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2022. № 2 (104). С. 64–74.
6. Мельникова О. В. Проблеми патріотичного виховання сучасної молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2012. № 2 (49). С. 85–89.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641» 2022. № 527. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS37143?an=2> (дата звернення: 28.05.2023).
8. Основи розвитку сфери національно-патріотичного виховання: методичний посібник для фахівців у сфері НПВ / О. В. Сіра, В. О. Волков, О. В. Ярошенко. Житомир, Держ. ін-т сімейн. та молод. політики. 2021. 100 с.
9. Педагогічний словник / під ред. М. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.
10. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтв : автореф. дис. ... кандидат пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2007. 20 с.
11. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори: У2 кн. Кн. 1 / За ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. 272 с.

REFERENCES

1. Bezlyudna, N. (2022). Osoblyvosti natsional'no-patriotychnoho vykhovannya molodshykh shkolyariv v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of national-patriotic education of younger schoolchildren under martial law]. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoyi shkoly – [Psychological and pedagogical problems of the modern school]*, 2 (8), 76–83 [in Ukrainian].
2. Halushko, K. YU. (2010). Natsiya. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny*: T. 7 [Nation. Encyclopedia of the history of Ukraine: Vol. 7]. Kyiv : Naukova dumka. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia> (accessed: 13.01.2024) [in Ukrainian].
3. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity [State standard of primary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12> (accessed: 13.03.2024) [in Ukrainian].
4. Ihnatenko, P. (1997). *Vykhovannya hromadyanyna: psykholoho-pedahohichnyy i narodoznavchyy aspekty: navch.-metod. posib.* [Education of a citizen: psychological-pedagogical and ethnographic aspects: educational method. manual]. Kyiv : Instytut zmistu i metodiv navchannya [in Ukrainian].
5. Luchaninova, O. P. (2022). Patriotyzm v umovakh voyennoho stanu: dukhovne stanovlennya studentstva [Patriotism in the conditions of martial law: the spiritual formation of students]. *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka – Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*, 2 (104), 64–74 [in Ukrainian].
6. Mel'nykova, O. V. (2012). Problemy patriotychnoho vykhovannya suchasnoyi molodi [Problems of patriotic education of modern youth]. *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka – Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*, 2 (49), 85–89 [in Ukrainian].
7. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny «Pro deyaki pytannya natsional'no-patriotychnoho vykhovannya v zakladakh osvity Ukrayiny ta vyznannya takym, sheho vtratyv chynnist', nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 16.06.2015 №641» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On some issues

of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and the recognition as invalid of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 16.06.2015 No. 641»]. 2022. № 527. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS37143?an=2> (accessed: 28.05.2023) [in Ukrainian].

8. Osnovy rozvytku sfery natsional'no-patriotychnoho vykhovannya: metodychnyy posibnyk dlya fakhivtsiv u sferi NPV [Basics of the development of the field of national and patriotic education: a methodological guide for specialists in the field of national and patriotic education]. / O. V. Sira, V. O. Volkov, O. V. Yaroshenko (2021). Zhytomyr, Derzh. in-t simeyn. ta molod. Polityky [in Ukrainian].

9. Pedahohichnyy slovnyk [Pedagogical dictionary]. (2001) / pid red. M. Yarmachenka. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

10. St'opina, O. H. (2007). Vykhovannya patriotyzmu u student-s'koyi molodi zasobamy mystetstv : avtoref. dys. ... kandydat ped. nauk: 13.00.07. [Education of patriotism in student youth by means of arts: autoref. thesis ... candidate of pedagogy Sciences : 13.00.07.]. Luhans'k [in Ukrainian].

11. Rusova Sofiya. (1997). Vybrani pedahohichni tvory: U2 kn. Kn. 1 [Selected pedagogical works: U2 book. Book 1]. / Za red. YE. I. Kovalenko, I. M. Pinchuk. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].